

Sfârșitul secolului IV a. Chr. din istoria Siciliei stă sub amprenta domniei autoritare a lui Agathokles, tiranul de la Syrakusa. Primii ani ai tumultoasei sale cariere s-au consumat în lupte crâncene purtate împotriva Cartaginei¹. În 306 a. Chr., confruntat cu opoziția unor cetăți hellene din Sicilia, Agathokles a încheiat pace cu adversarul tradițional al Syrakusei în condiții onorabile, care îi acordau stăpânirea asupra teritoriilor siciliene de la est de râul Halykos². Din 305 a. Chr., când a reușit să înfrângă cetățile recalcitrante ale domeniului său, tiranul era liber să-și consolideze poziția sau să-și extindă posesiunile.

În partea occidentală a Siciliei orice imixtiune politică sau militară risca să îl readucă pe Agathokles în război împotriva Cartaginei. Ideea obținerii unei revanșe, după înfrângerea suferită în conflictul din 312-306 a. Chr., nu l-a părăsit pe Agathokles până în ultimul ceas al existenței sale. Trupele de uscat și flota erau pregătite în 289 a. Chr. pentru o nouă confruntare, dar tiranul s-a stins din viață în același an, lăsând planurile sale anticartagineze neîndeplinite. Syrakusa avea nevoie însă după 306 a. Chr. să-și refacă forțele, iar Agathokles nu a riscat să provoace un nou conflict cu statul african. Necesitatea gășirii unor resurse necesare revitalizării și a unui alt câmp de acțiune, în afara Siciliei, l-au îndemnat pe tiran să privească dincolo de marginile insulei, spre coastele italice.

* Acest material a fost schițat în cadrul unui stagiu de pregătire finanțat de fundațiile Alexander von Humboldt și Fritz Thyssen, la „Seminar für alte Geschichte” al Universității din Bonn. Pe această cale, doresc să îmi exprim profunda gratitudine față de cele două fundații, prof. dr. Gerhard Wirth și prof. dr. Vasile Lica, fără a căror susținere acest stagiu de pregătire nu ar fi fost posibil.

¹ Marea expediție africană: H. Tillyard, *Agathocles*, Cambridge, 1908, p. 103 sqq.; M. Cary, „Agathocles”, în S. Cook, E. Adcock, M. Charlesworth (eds.), *Cambridge Ancient History*, VII, Cambridge, 1927, p. 624 sqq.; G. Glotz, P. Roussel, R. Cohen, *Histoire grecque*, IV.1. *Alexandre et le démembrement de son empire*, Paris, 1945, p. 382-392; K. Meister, „Agathocles”, în F. Walbank, E. Astin, M. Frederiksen, R. Ogilvie (eds.), *Cambridge Ancient History*, VII.1, Cambridge, 1984, p. 393 sqq.

² Diodor 20.79.5; Iustinus 22.8.15. Vezi Tillyard, *Agathocles*, p. 188-190; Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 393; R. van Compernelle, „La clause territoriale du traité conclu entre Agathoclès et Carthage”, în *Revue belge de philologie et d'histoire*, Bruxelles, 32 (1954), p. 395 sqq.; E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.-C.)*, I. *De la mort d'Alexandre aux avènements d'Antiochos III et de Philippe V*, Nancy, 1966, p. 99; Meister, *Agathocles*, p. 404; B. Niese, „Agathokles”, în *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, I.1, Stuttgart, 1895, col. 754.

Prezența syrakusană în afacerile Italiei de sud nu este o realitate aparținând doar epocii lui Agathokles. La apogeul puterii sale, Syrakusa arătase un interes special față de coloniile hellene din Graecia Magna. Dionysios I și-a condus de mai multe ori trupele în sudul Italiei, la începutul secolului IV a. Chr., obținând rezultate notabile. Prin război sau pe cale diplomatică, multe dintre orașele italoșilor au fost aduse sub controlul tiranului syrakusan, devenind un appendix al domeniului său sicilian. După dispariția lui Dionysios, urmașii săi nu au reușit să oprească dezintegrarea stăpânirii syrakusane, dar interesul acestuia pentru regiunile din extremitatea sudică a Italiei a deschis o nouă direcție în politica externă a marelui oraș sicilian³.

Agathokles a făcut primii pași în cariera politică și militară în perimetrul meridional al Italiei. Prin 324 a. Chr. el a participat, alături de fratele său, la o expediție militară organizată de Syrakusa pentru a sprijini Krotona împotriva bruttiilor⁴. La câțiva ani după acest eveniment, viitorul tiran s-a aliat cu democrații exilați din Krotona și a încercat un atac asupra orașului⁵. După această tentativă, Agathokles și-a continuat activitatea în sudul peninsulei, angajându-se ca mercenar în slujba Tarentului⁶.

Desfășurarea războiului anticartaginez din 312-306 a. Chr. și unele evenimente petrecute după încheierea acestuia semnalează alte posibile conexiuni ale tiranului cu aria italică. Printre efectivele care au dat prima bătălie împotriva Cartaginei pe teritoriul african, la Tunis, în 310 a. Chr., s-a aflat un detașament de 3.000 de soldați compus din samniți, etrusci și celți⁷. După 3 ani, în 307 a. Chr., 18 nave etrusce au reușit să treacă de blocada instituită de flota cartagineză asupra portului de la Syrakusa, ajutându-l pe Agathokles să meargă din nou pe coasta de nord a Africii⁸. În rândurile trupelor găsite aici la întoarcere se aflau, de asemenea, 6.000 de celți, samniți și etrusci⁹. Pe la 300 a. Chr., în timpul unei acțiuni derulate în sudul Italiei, 2.000 de liguri și etrusci, aflați în slujba sa, au fost masacrați datorită unei revolte¹⁰.

³ Expansiunea syrakusană în Italia sub Dionysios I: B. Caven, *Dionysios I, War-Lord of Sicily*, Londra, 1990, p. 124 sqq.

⁴ Diodor 19.3.3-19.3.4; cronologia acțiunilor derulate de Agathokles în Graecia Magna este plină de incertitudini; pentru încercări de a realiza un cadru cronologic și analiza primelor trepte din cariera lui Agathokles, vezi Tillyard, *Agathocles*, p. 41 sqq.; Cary, *Agathocles*, p. 618 sqq.; G. Marasco, „Agatocle e la politica siracusana agli inizi del III secolo A.C.”, în *Prometheus. Rivista quadrimestrale di studi classici*, Firenze, 10 (1984), p. 99 sqq.; Meister, *Agathocles*, p. 384 sqq.

⁵ Diodor 19.4.1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Diodor 20.11.1

⁸ Diodor 20.61.6.

⁹ Diodor 20.64.2.

¹⁰ Diodor 21.3.

Prezențele etrusce succesive din armatele stăpânului syrakusan denotă o bună percepție a acestuia asupra echilibrului precar de putere din peninsula italică. Succesele romane obținute în cel de-al doilea război samnitic au îngrijorat unele centre etrusce, care au intrat în război împotriva Republicii Romane în 311 a. Chr. Un an mai târziu, primele contingente etrusce în slujba Syrakusei sunt înregistrate în armata purtată de Agathokles în Africa. Acest episod și următoarele, evidențiate mai sus, arată că unele dintre orașele Etruriei au manifestat o atitudine favorabilă față de Agathokles, trimițându-i trupe sau permițându-i să efectueze recrutări în teritoriile lor.

Motivele reorientării politicii externe a acestora spre Agathokles, în dauna Cartaginei, nu sunt indicate în tradiția literară, dar apropierea pare să aibă legătură cu ramificarea complicațiilor marelui război samnitic spre centrul, estul și sudul peninsulei italice. Extinderea progresivă a conflictului și succesele înregistrate de romani i-au convins pe samniți și etrusci că este nevoie de eforturi pe mai multe fronturi pentru a pune capăt acestei evoluții periculoase. Având în vedere interesul lui Dionysios I în legătură cu segmentul sudic al Italiei, samniții și etruscii au sperat probabil că și Agathokles va orienta politica externă syrakusană spre această zonă. În contextul celui de-al doilea război samnitic, se pare că tiranul a fost văzut, de adversarii Romei, ca o posibilă soluție pentru a crea aliaților acesteia probleme în regiunile meridionale ale Italiei. Scopul putea fi atins doar în condițiile în care Syrakusa își revitaliza interesul pentru Graecia Magna, dar acest fapt era greu de pus în practică atât timp cât războiul cartaginez al lui Agathokles era în derulare. Dacă acesta era tranșat în favoarea tiranului, existau însă premise ca el să-și îndrepte atenția spre zona italică pe care Dionysios, cu mai bine jumătate de secol în urmă, o alipise domeniului său¹¹. Examinând contactele sale cu peninsula italică din această perspectivă, putem înțelege de ce Agathokles a avut în armatele sale, din 311 a. Chr., detașamente din Etruria și din Samnium.

Tarentum nu pare să fi agreat modul cum etruscii și samniții l-au perceput pe Agathokles, în perspectiva implicării sale în raporturile de putere din Italia. Un strateg spartan, Akrotatos, a fost chemat în 314 a. Chr. de către exilații syrakusani pentru a-i încredința operațiunile de război împotriva lui Agathokles. Acest personaj a trecut mai întâi pe la Tarentum, unde a primit 20 de vase, apoi a navigat spre Sicilia, stabilindu-și cartierul general la Akragas. În timp ce comportamentul său degenera în forme autoritare, Tarentum pregătea în continuare suport pentru acțiunea lui Akrotatos. Devenit indezirabil pentru cei care l-au chemat, generalul spartan a fost nevoit să părăsească Sicilia, iar

¹¹ Cf. D. Nedu, „Rome, Agathocles and the Etruscan War, 311-308 B.C.”, în C. Găzdac, C. Gaiu ed., *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița - Cluj-Napoca, 2006, p. 182-199.

colonia doriană și-a rechemat flota care deja pornise spre coastele insulei¹². Această încrucișare cu afacerile convulsionate ale Siciliei dovedește că Tarentum nu a privit binevoitor la eforturile făcute de Agathokles pentru a-și netezi drumul spre puterea absolută. Motivele care au determinat colonia doriană să-l susțină pe Akrotatos, în tentativa sa declarată de a scăpa Syrakusa de tiranie, probabil aveau legătură cu experiențele din trecut. Dionysios I nu a avut raporturi tensionate cu Tarentum, dar extinderea controlului său în aria Graeciei Magna poate a generat teamă și suspiciuni în rândurile celor care guvernau orașul. Agathokles aspira și el, în 314 a. Chr., să obțină puterea discreționară la Syrakusa prin suprimarea oricărei forme de opoziție. Reglarea raporturilor cu statul cartaginez, prin război sau un aranjament politic, rămânea în această perioadă principalul obiectiv al lui Agathokles. Pe linia tradițională a tiranilor syrakusani, era de așteptat însă ca el să dinamizeze politica externă a cetății, iar sudul Italiei putea fi una dintre țintele viitoare. Tarentum, în 314 a. Chr., se prea poate să fi resimțit o anumită îngrijorare față de expansiunea syrakusană spre aria peninsulară și a preferat să acorde suport lui Akrotatos, care promitea să lupte împotriva lui Agathokles¹³.

Acesta a devenit activ în aria italică abia după ce războiul împotriva Cartaginei a luat sfârșit, prin pacea din 306 a. Chr. Diodor îi semnalează prezența în apele italice în anul 304 a. Chr., când a jefuit insulele Lipare¹⁴. Din păcate, următoarele sale acțiuni sunt slab documentate, datorită întreruperii narațiunii coerente a istoricului din Agyrium. Agathokles cu siguranță și-a desfășurat trupele în sudul Italiei în deceniul următor, dar obiectivele și cronologia exactă a implicării sale în peninsula pot fi doar aproximativ refăcute.

Trei fragmente din *Biblioteca istorică* descriu activitățile militare efectuate de tiran în sectorul sudic al peninsulei: primul paragraf, 21.3, relatează reprimarea unei rebeliuni a ligurilor și etruscilor din armata sa, incident urmat de un conflict cu bruttii, care au reușit să înfrângă armata lui Agathokles; al doilea, 21.4, se referă la ocuparea orașului Krotona, stăpânit de tiranul Menedemos, și încheierea unei alianțe cu iapygii și peucetii; cel de-al treilea text, 21.8, descrie o campanie militară de anvergură în Bruttium, soldată cu ocuparea cetății Hipponion¹⁵; bruttii, înspăimântați de căderea cetății, au încheiat pace cu

¹² Diodor 19.70.1-19.71.5.

¹³ A. Giannelli, „Gli interventi di Cleonimo e di Agatocle in Magna Grecia”, în *Critica Storica. Rivista trimestriale fondata da Armando Saitta*, Messina, 11 (1974), p. 358: tarentinii l-au ajutat pe Akrotatos în baza bunelor relații cu patria-mamă; Sparta a fost sensibilă la nevoile coloniei sale – în 344 a. Chr. ea l-a trimis pe Archidamos în sprijinul Tarentului, deoarece orașul se afla în război cu populațiile vecine.

¹⁴ Diodor 20.101.1.

¹⁵ Vezi și Strabon 6.1.5.

tiranul, dar după ce el a părăsit Italia au înfrânt forța de ocupație lăsată de acesta și s-au eliberat de sub dominația syrakusană.

Prima acțiune militară expusă la Diodor s-a derulat prin 300 a. Chr., căci Agathokles a primit vești despre rebeliunea mercenarilor în timp ce lupta la Korkyra, împotriva lui Kassandros, care dorea să ocupe insula¹⁶. Revolta trupelor de mercenari liguri și etrusci și reacția bruttiilor arată însă că o armată syrakusană se afla în aria meridională a Italiei anterior ciocnirii de la Korkyra. Probabil, înainte de anul 300 a. Chr., bruttii se aflau sub comanda lui Agathokles, iar ruptura s-a produs la scurt timp după revenirea tiranului de la Korkyra, datorită masacrării, fără scrupule, a ligurilor și etruscilor care nu făcuseră decât să revendice soldele restante¹⁷.

Cea de-a doua secvență din lucrarea lui Diodor trebuie legată de al treilea paragraf. De fapt, pare să fie vorba de o singură acțiune amplă, desfășurată în Bruttium, și nu de două operațiuni distincte¹⁸. Ca reper cronologic avem un indiciu prețios. Agathokles a ocupat Krotona când își conducea fiica, pe Lanassa, în Epir, unde avea să devină soția lui Pyrrhos, iar anul de început al mariajului este 295 a. Chr.¹⁹.

Au fost aceste campanii simple raiduri care denotă doar apetitul tiranului pentru jaf și, totodată, lipsa unei politici consistente în Italia sudică? O asemenea interpretare a fost preferată în unele cercetări care au analizat politica italică a lui Agathokles²⁰.

Impresia de incoerență a politicii tiranului în peninsula a fost indusă, în bună măsură, de starea fragmentară a relatării lui Diodor din Sicilia. La nivelul anului 304 a. Chr. aflăm că flota syrakusană debarcase în arhipelagul Liparelor²¹, dar inexistența mențiunilor despre alte activități în zonă, până la 300 a. Chr., nu demonstrează că regiunea italică a ieșit din atenția tiranului pentru următorii 4 ani. Când flota siciliană l-a înfrânt pe Kassandros la Korkyra, în anul 300 a. Chr., trupele terestre syrakusane erau desfășurate, așa

¹⁶ Diodor 21.2-3.

¹⁷ Diodor 21.3; Tillyard, Agathocles, p. 212-213, a presupus, eronat, că mercenarii liguri și etrusci s-au revoltat în Sicilia; dacă localizarea propusă de H. Tillyard ar fi corectă, nu mai putem explica reacția violentă a bruttiilor; vezi R. Vattuone, „Linee della politica di Agatocle in Magna Grecia”, în *Rivista di storia antica. Periodico trimestrale di antichità classica*, Messina, 17-18 (1987-1988), p. 58-60; Meister, Agathocles, p. 407.

¹⁸ R. Vattuone, Linee della politica di Agatocle, p. 66-67; pentru abordarea celor două secvențe ca expediții independente una de cealaltă, vezi Tillyard, Agathocles, p. 214-218; Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 396; G. de Sanctis, *Storia dei romani*, II. *La Conquista del primato in Italia*, Torino, 1960, p. 370-371; Meister, Agathocles, p. 407.

¹⁹ Diodor 21.4.

²⁰ Cary, Agathocles, p. 634; cf. și Meister, Agathocles, p. 406; P. Green, *Alexander to Actium. The Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Berkeley/Los Angeles, 1990, p. 224.

²¹ Diodor 20.101.1.

cum arătam câteva rânduri mai sus, alături de cele bruttiene, în extremitatea de sud a Italiei²². O primă țintă a acestor acțiuni militare derulate de Agathokles în peninsula, după jefuirea Liparelor în 304 a. Chr., ar fi putut fi Kleonimos, care venise în anul 303 a. Chr. cu intenția de a-și crea un domeniu în regiunile ocupate de helleni în Occident. Comandantul spartan nu a reușit însă nimic notabil în aria peninsulară. În primul an al prezenței sale pe scena italică el a pus capăt conflictului dintre Lucania și Tarentum, îndeplinind obiectivul major al expediției. Agathokles probabil l-a privit ca posibil adversar în segmentul meridional italic, după ce el a acționat în forță împotriva cetății Metapontum, în colaborare cu Liga Lucaniană. Zvonurile despre intenția acestuia de a elibera Sicilia de sub tiranie, răspândite încă din primul an al aventurii sale occidentale, l-au făcut de asemenea pe Agathokles să țină un ochi ațintit asupra evenimentelor din marginea sudică a Italiei²³. Tentativa sa de a conduce autoritar și în interes propriu l-a făcut indezirabil pentru tarentini, iar Agathokles este foarte probabil să fi bănuț, încă din 303 a. Chr., cu ce planuri venise Kleonimos în ajutorul coloniei doriene. Cele două personaje cu greu puteau afla o cale de a viețui pașnic, deoarece intențiile condotierului spartan intrau în contradicție cu interesele tradiționale manifestate de Syrakusa în regiunea meridională a Italiei²⁴. În aceste condiții, se pare că Agathokles a încercat să consolideze prezența syrakusană în peninsula, pentru a anticipa o eventuală expansiune a lui Kleonimos.

După ieșirea spartanului din scenă în 302 a. Chr., Agathokles a considerat probabil alianța cu bruttii inutilă și, în 300 a. Chr., cele două părți erau deja în conflict deschis. Armata syrakusană a fost însă înfrântă într-o bătălie nocturnă, potrivit narațiunii lui Diodor, și silită să evacueze sudul Italiei²⁵.

A doua campanie a început în 295 a. Chr., cu un angajament masiv de trupe, mai bine de 30.000 de soldați, și cu ambiții pe măsura pregătirilor. Agathokles a ocupat Krotona și Hipponion, iar Liga Bruttiană, înfricoșată de amploarea expediției și luată prin surprindere, a preferat să încheie pace²⁶.

²² Diodor 21.2-3.

²³ Diodor 20.104.4.

²⁴ R. Vattuone, *Linee della politica di Agatocle*, p. 63-64.

²⁵ Diodor 21.3.

²⁶ Diodor 21.4, 21.8; vezi și Iustinus 23.1.3-23.2.2; insurecția bruttiilor, raportată la Diodor 21.8 imediat după ultima expediție italică a lui Agathokles, probabil s-a petrecut după moartea acestuia în 289 a. Chr.; Strabon 6.1.5 menționează construirea unei stații portuare la Hipponion de către tiran, ceea ce sugerează că prezența syrakusană în segmentul sudic al Italiei a fost mai lungă decât lasă textul lui Diodor să se înțeleagă (vezi Giannelli, *Gli interventi di Cleonimo e di Agatocle*, p. 379-380; Marasco, *Agatocle e la politica siracusana*, p. 100).

Această expediție completează o viziune politică lucidă și coerentă a lui Agathokles în ceea ce privește Italia de sud. Într-o primă fază, stăpânul de la Syrakusa s-a opus planurilor agresive nutrite de Kleonymos, apoi, după anul 300 a. Chr., a încercat să refacă aria tradițională de influență a Syrakusei din Bruttium, pierdută datorită concentrării în totalitate a eforturilor împotriva Cartaginei, în prima parte a domniei sale autoritare. La nivelul anului 295 a. Chr., după ocuparea cetăților Krotona și Hipponion și încheierea tratatului cu Liga Bruttiană, Agathokles reușise să dea din nou contur zonei sudice a peninsulei, unde Syrakusa avea în mod tradițional interese²⁷.

Într-o reconstituire plauzibilă, acestea ar putea fi realizările lui Agathokles în Italia Meridională. Intervențiile sale militare în sudul peninsulei și mai ales loviturile împotriva cetăților Krotona și Hipponion reprezentau o imixtiune într-o zonă unde Tarentum avea, de asemenea, interese majore. Politica tiranului în această regiune nu a putut fi receptată pozitiv de către cei care guvernau colonia doriană, dar, în același timp, trebuie observat că acțiunile militare ale acestuia au vizat mai ales Bruttium, fără a fi îndreptate spre aria de sud-est a Italiei Meridionale. Această orientare a arătat Tarentului că Agathokles avea anumite limite în expansiunea sa, iar noile evoluții din peninsulă au condus la remodelarea atitudinii tarentine față de tiranul Syrakusei. În 314 a. Chr., sprijinul acordat lui Akrotatos a vizat subminarea puterii acestuia. Însă, după tratatul Iacintian semnat cu Roma în 302 a. Chr.²⁸ și declanșarea celui de-al treilea război samnitic, Tarentum se afla din nou în căutarea unor aliați care să îi acorde suport în eventualitatea unei extinderi a conflictului spre sudul Italiei. Agathokles, călăuzit de propriile obiective italiice, a fost văzut probabil la începutul secolului III a. Chr. ca un factor redutabil, în măsură să oprească progresele romane spre sud. În sprijinul acestei reabilitări a tiranului în optica politicii tarentine dispunem de un pasaj al lui Strabon. Printre condotierii chemați de tarentini în peninsulă pentru a le proteja interesele, acesta enumerează pe Alexandru Molossul, Archidamos, Kleonymos, Agathokles și Pyrrhos²⁹.

²⁷ Giannelli, *Gli interventi di Cleonimo e di Agatocle*, p. 373 sqq.; Vattuone, *Linee della politica di Agatocle*, p. 66-67; K. Lomas, *Rome and the Western Greeks 350 BC - 200 AD. Conquest and Acculturation in Southern Italy*, Londra, 1993, p. 43; Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 395-396: tiranul a încercat să medieze raporturile dintre italoți și autohtoni; Marasco, *Agatocle e la politica siracusana*, p. 104-105, a examinat și posibilitatea ca italoții să fi apelat la sprijinul lui Agathokles, oferindu-i acestuia un pretext pentru intervențiile sale în peninsulă.

²⁸ Appian, *Samm.* 7.1; cf. D. Nedu, „Expediții militare romane în regiunea salentină, 307 și 302 a. Chr.”, în *AUA, Series Historica*, 11/I (2007), p. 23-24.

²⁹ Strabon 6.3.4; vezi și Iustinus 23.1.17; cf., J. Beloch, *Griechische Geschichte*, IV.1, Berlin, 1925, p. 203; E. Ciaceri, *Storia della Magna Grecia*, III. *Decadenza e fine degli stati italiani. Romanizzazione del mezzogiorno d'Italia dalla metà del. IV sec. A.C. al sec. VI D.C.*, Milano, 1932, p. 28; de Sanctis,

Data exactă când Tarentum a demarat negocieri cu stăpânul de la Syrakusa pare a se situa imediat în proximitatea izbucnirii celui de-al treilea război între Roma și Liga Samnitică. Republica Romană a renegociat în 298 a. Chr. vechea sa alianță cu Liga Lucaniană³⁰, fapt de ajuns pentru a demonstra Tarentului că războiul nu avea să se poarte doar în Italia Centrală. În același timp, dacă tratatul lacinian este acceptat ca un câștig al Romei, este dincolo de îndoială că Tarentum l-a considerat doar un compromis și a dorit să-i revizuiască termenii cu prima ocazie posibilă.

Agathokles pare să fi fost receptiv față de solicitările coloniei doriene. La nivelul anului 295 a. Chr., Diodor menționează că, în timpul celei de-a doua expediții italice, el a încheiat alianțe cu peucetii și iapygii³¹. Localizarea exactă a comunităților care au semnat tratate cu tiranul este o misiune care poate reuși doar într-o formă aproximativă. Peucetii locuiau arealul de la sud de râul Aufidus, de la mare până la Silvium, potrivit mărturiei lui Strabon³². Cu numele de Iapygia, conform constatărilor aceluiași autor, hellenii denumeau regiunea de la sud de Tarentum, divizată în două părți, țara sallentinilor și țara calabrilor³³. Atât timp cât nu cunoaștem sursele lui Diodor și conotația exactă a denumirilor etnice transmise de istoricul sicilian, descrierea lui Strabon nu poate avea decât o valoare moderată pentru investigarea alianțelor lui Agathokles. În general însă, tratatele sale cu populațiile din peninsula pot fi

Storia dei romani, II, p. 369; A. Piganiol, *La conquête romaine*, Paris, 1967, p. 162; W. Hoffman, „Rom und die griechische Welt im 4. Jahrhundert”, în *Philologus. Zeitschrift für klassische Altertum*, suppl. 27, Leipzig, 1934, p. 57, 41, 57, a presupus existența unei alianțe semnate de Agathokles cu Tarentum, Metapontum, Elea și Neapolis; Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 396: este posibil ca tiranul să fi fost solicitat în Italia de către tarentini, împotriva Ligii din Bruttium; Giannelli, *Gli interventi di Cleonimo e di Agatocle*, p. 376, a acceptat posibilitatea existenței unor contacte între Agathokles și Tarentum, dar nu s-a pronunțat asupra naturii acestora; Niese, „Agathokles”, col. 755, a presupus că tiranul s-a implicat în sudul Italiei la cererea Tarentului, împotriva bruttiilor și lucaniilor. Contra legăturilor între Agathokles și Tarentum, la sfârșitul secolului IV a. Chr. și începutul veacului III a. Chr., vezi Marasco, *Agatocle e la politica siracusana*, p. 101-102; istoricul italian, bazându-se pe Diodor 20.104.4, unde este menționată intenția lui Kleonimos de a interveni în Sicilia împotriva lui Agathokles, a încercat să arate că Tarentum a dezvoltat o linie politică antisyrakusană în ultimii ani ai secolului IV a. Chr.; trebuie remarcat însă că Diodor îi atribuie planul sicilian doar strategului spartan și nu este deloc exclus ca preconizata campanie împotriva Syrakusei să indice, de fapt, cât de tentantă era insula în ecuația planurilor occidentale ale acestuia.

³⁰ Titus Livius 10.11.11-10.12.3; Dionysios 17.1.1-17.2.2.

³¹ Diodor 21.4: „Cu barbarii din apropiere, iapygii și peucetii, Agathokles a făcut o alianță (*symmachía*) și le-a furnizat vase pentru piraterie, primind în schimb o parte din pradă”.

³² Strabon 6.3.8.

³³ Strabon 6.3.1.

localizate în colțul sud-estic al Italiei, într-o regiune unde Roma, avea, de asemenea, aliați și interese majore³⁴.

Agathokles și-a concentrat acțiunile din perioada 299-295 a. Chr. cu precădere în Bruttium, orientare tradițională pentru expansionismul syrakusan. Din acest unghi, alianțele cu peucetii și iapygii depășesc limitele normale ale politicii italice a tiranului și ne determină să le plasăm într-un context diferit. Comunitățile aliate din 295 a. Chr. cu Agathokles se aflau într-o zonă unde Tarentum avea interese semnificative de mai bine de jumătate de secol. Prezența sa în Apulia fusese însă redusă considerabil prin pactul Iacian. Cel mai probabil, acest act a fost încheiat în anul 302 a. Chr., când Tarentum se afla în conflict cu spartanul Kleonymos, iar legiunile romane pătrunseseră în regiunea sallentină. Datorită acestui complex de factori, Tarentum a fost nevoit să recunoască aliații Romei din Apulia și aria sallentină. În compensație, colonia doriană a primit angajamentul că navele romane nu vor naviga dincolo de Promontoriul Iacian, în Marea Ioniană, și exclusivitatea de acțiune în Graecia Magna³⁵. Acțiunile militare împotriva comunităților aliate cu romanii ar fi condus fără îndoială la declanșarea unui război cu Republica Romană, risc pe care Tarentum nu și l-a asumat decât prea târziu, în 282 a. Chr. Agathokles însă putea fi împins spre zona Apuliei, iar tratatele semnate de acesta în 295 a. Chr. arată că manevra politică a Tarentului a avut succes.

Diodor 21.4 a înregistrat o singură clauză din alcătuirea acestor alianțe: Agathokles se obliga să furnizeze nave pentru piraterie, dar urma să primească în schimb o parte din pradă. Dacă au existat și alți termeni, descrierea laconică a istoricului sicilian ne împiedică să încercăm o reconstituire precisă a acestora. Interpretarea acestor tratate în sensul unei politici antiromane trebuie însă făcută cu precauție³⁶. Agathokles dorea revanșa împotriva Cartaginei și visa să joace un rol important pe scena politică a lumii hellenistice³⁷. Controlul

³⁴ Nedu, Expediții militare romane în regiunea sallentină, p. 7-25.

³⁵ W. Hoffman, Rom und die griechische Welt, p. 54; J. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, Amsterdam, 1954, p. 20-21; Nedu, Expediții militare romane în regiunea sallentină, p. 24-25.

³⁶ Pentru această ipoteză, vezi în special J. Beloch, *Griechische Geschichte*, IV.2, Berlin, 1927, p. 205; Idem, *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege*, Berlin, 1926, p. 436; contra, Ciaceri, *Storia della Magna Grecia*, p. 24, n. 5; Hoffman, Rom und die griechische Welt, p. 57-58; Giannelli, Gli interventi di Cleonimo e di Agatocle, p. 375; Marasco, Agatocle e la politica siracusana, p. 102-103; Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 396: odată cu avansul în Apulia, este posibil ca Agathokles să fi intrat în contact cu Roma; aceeași ipoteză a emis, cu precauție, Niese, „Agathokles”, *loc. cit.*; de Sanctis, *Storia dei romani*, p. 371: peucetii s-au aliat cu tiranul, temându-se de extinderea controlului roman.

³⁷ Raporturile tiranului syrakusan cu dinastia lumii hellenistice: Glotz, Roussel, Cohen, *Histoire grecque*, p. 394, 397; Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, p. 101-102; Marasco, Agatocle e la politica siracusana, p. 110 sqq.; Niese, „Agathokles”, col. 755-756.

exercitat asupra unor cetăți din Graecia Magna și în unele porțiuni de coastă din peninsula trebuia să îi asigure probabil resursele necesare împlinirii celor două obiective majore ale carierei sale. Un război cu Roma sau protejarea hellenilor din Italia împotriva expansiunii acesteia nu intrau în vederile tiranului la începutul secolului III a. Chr. Alianțele sale din sud-estul peninsulei, până la un punct, pot fi considerate antiromane și în spiritul intereselor tarentine. Foarte probabil, ele nu conțineau clauze precise îndreptate împotriva Republicii Romane, dar simpla lor încheiere îi semnala prezența în aria apulică și le putea transforma într-un avertisment la adresa liderilor politici de la Roma³⁸.

Reacția Republicii Romane în fața noilor raporturi de forță din aria meridională a peninsulei poate fi doar presupusă. Refacerea dominației syrakusane în Bruttium după anul 304 a. Chr. și contactele tiranului cu Tarentum probabil că au stârnit temerile Senatului³⁹. În anul 298 a. Chr., Roma a renegociat alianța cu Liga Lucaniană, având în vedere în primul rând redeschiderea ostilităților împotriva samniților⁴⁰. Conținutul noii alianțe probabil a cuprins diferențe sensibile față de vechiul tratat semnat în 326 a. Chr.⁴¹. Datorită agitațiilor din interiorul ligii și păcii semnate de aceasta în 303 a. Chr. cu Tarentum⁴², încrederea Romei în loialitatea Ligii Lucaniene fusese zdruncinată. De aceea, noul tratat a fost întărit prin cedarea unui grup de ostateci lucanieni. De asemenea, deoarece gruparea antiromană a fost sprijinită printr-o intervenție militară samnitică, noua structură a alianței a cuprins, spre diferență de cea negociată în 326 a. Chr., clauze împotriva Ligii din Samnium. În 294 a. Chr., Titus Livius atestă prezența unei cohorte lucaniene în luptele angajate de romani împotriva samniților⁴³. Clauzele care stipulau colaborarea celor doi contraheți împotriva Tarentului probabil au rămas mai departe în vigoare, ca măsură de prevedere, în pofida tratatului Iacian din 302 a. Chr.

Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere că alianța romano-lucaniană a fost rediscutată în 298 a. Chr., într-un moment când Agathokles acționa deja în Bruttium și probabil se afla în contact cu Tarentum. Așezarea cronologică a

³⁸ Hoffman, *Rom und die Griechische Welt*, p. 58-59: Agathokles știa că alianțele sale din Bruttium, din Apulia și cele contractate cu cetățile hellene puteau juca un rol important în cazul unui război cu Roma; Marasco, *Agatocle e la politica siracusana*, p. 107 sqq., le-a asociat funcții în special economice: prin ocuparea orașelor Krotona și Hipponion, Agathokles controla traficul de-a lungul coastei italice de sud; alianțele apulice ajutau comunitățile din zonă să pirateze în Adriatică, respectând însă navele syrakusane, și instituiau un control indirect al tiranului asupra transporturilor comerciale desfășurate pe Marea Adriatică.

³⁹ Titus Livius 10.12.1-2; Dionysios 17/18.1.2-4.

⁴⁰ Titus Livius 10.11.11-10.12.3; Dionysios 17.1.1-17.2.2.

⁴¹ Titus Livius 8.25.2-3.

⁴² Diodor 20.104.3.

⁴³ Titus Livius 10.33.1.

evenimentelor și ecuația de putere din sudul peninsulei italiice ne determină să credem că prezența tiranului a determinat urgentarea reglementării raporturilor Romei cu Liga Lucaniană. Dacă urmărea să treacă de granițele regiunii bruttiene, tiranul se anunța ca posibil adversar și poate nu este lipsit de sens să presupunem că alianța romano-lucaniană din 298 a. Chr. a cuprins, de asemenea, stipulații pentru a bloca avansul acestuia.

Tensiunile între Roma și Tarentum nu au găsit o rezolvare definitivă prin acordul din 302 a. Chr. Acesta a fost impus coloniei doriene de necesitățile momentului, dar el nu făcea decât să ascundă, în spatele unui act oficial, o tensiune care nu fusese stinsă. Roma probabil nu a așteptat nici ea ca atitudinea reală a Tarentului să se modifice în consecința pactului Iacinius. Această stare de neîncredere rezultă din negocierile pe care Roma le-a derulat în 298 a. Chr. cu Federația Lucaniană și din faptul că Apulia a continuat să fie, pe durata celui de-al treilea război samnitic, un front important pentru armatele Republicii Romane. În evidența lui Titus Livius, legiunile romane au acționat în Apulia în anii 297 și 294 a. Chr.⁴⁴. Desigur, ritmul expedițiilor apulice nu a mai fost la fel de intens, dacă ar fi să îl comparăm cel al campaniilor din timpul marelui război samnitic. Acest ultim conflict însă adusesse multe din comunitățile din regiunea sud-estică a Italiei în rețeaua romană de alianțe, iar în anii celui de-al treilea război împotriva samniților Apulia a reprezentat pentru Roma o zonă în bună parte pacificată⁴⁵.

Semnarea alianțelor cu Iapygii și Peucetii în 295 a. Chr. de către Agathokles a indicat din nou Romei o posibilă intersectare a sferelor de control cu un adversar din sud. Această perspectivă a fost de natură să urgenteze eforturile făcute de Roma pentru a încheia cel de-al treilea război samnitic. Campania de la Sentinum a amânat deznodământul și în același timp a pregătit sfârșitul conflictului. Între 295-291 a. Chr., legiunile romane, degajate de presiunea frontului de la Sentinum, au pacificat Samnium. În ultimul an menționat, conform relatării lui Dionysios din Halikarnassos, Roma a instalat o colonie latină la Venusia⁴⁶. Acest punct deținea o poziție strategică foarte importantă, controlând ruta care lega Tarentum de Italia centrală, la granița dintre teritoriile samniților, lucanienilor și apulilor. Fără îndoială, colonia de la Venusia a fost întemeiată mai ales pentru a garda Samnium dinspre sud-est. Ea putea fi, de asemenea, un mijloc de supraveghere a Federației Lucaniene, a cărei politică arătase fluctuații periculoase la sfârșitul secolului IV a. Chr. și

⁴⁴ Titus Livius 10.14.1-3 (anul 297 a. Chr.), 10.35.1-10.36.15 (anul 294 a. Chr.).

⁴⁵ O tentativă a unor comunități apulice de a colabora cu samniții este amintită de Titus Livius 10.14.1-3, pentru anul 297 a. Chr.

⁴⁶ Dionysios 17/18.5.2. Pentru importanța strategică a coloniei: E. Salmon, *The Roman Colonization under the Republic*, New York, 1970, p. 60.

începutul veacului următor. Pe lângă funcția sa de avanpost împotriva adversarilor italici, noua colonie devenea un punct excelent pentru a ține Tarentum sub observație. Partenerul sicilian al politicii tarentine, Agathokles, se pare că a fost și el vizat, prin trimiterea grupului de coloniști la Venusia: noua colonie îi arăta tiranului unde trebuiau să se oprească ambițiile sale italice și îi indica limitele colaborării între Syrakusa și Tarentum⁴⁷.

⁴⁷ Beloch, *Griechische Geschichte*, IV.2, p. 205; H. Scullard, *A History of the Roman World from 753 to 146 BC*, Londra, 1951, p. 118: colonia a fost întemeiată împotriva lui Agathokles.